

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ל"ט

תשע"ג

חספו 459

אמר ר' אלעזר [...] תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם

זו, רבת הצלילים, את האמנציפציה שדורו ובעיותיו שומעים אותה וצריכים בה.

האמת היא שיש משהו קסום ומסעיר במחלוקות אנשים. בעיקר אם הנושא שבו דנים הוא אידיאולוגי-ערכי. יש תחושה של אנשים חושבים, הם חולקים זה על זה, משמע שיש להם דעה. הם משמיעים אותה, מקשיבים לדברים האחרים, מגיבים, בודקים מחדש את טיעוניהם, ואולי מרחיבים את דעתם בהשפעת האחרים.

על כך אומר הרב קוק: "סימן רע למפלגה אם היא חושבת שהאמת, החכמה והיושר הם רק אצלה, ואצל רעותה – הבל וראות רוח". המחלוקת כשלעצמה תורמת לא במעט לחידודה של תפיסת העולם של החולקים. הוויכוח מסייע לכל אחד מהצדדים להביא את השקפתו ואת עמדתו לידי ביטוי תוך כבוד לדעותיו של האחר.

על כך אומר הרב קוק:

ואם תראה סתירה ממושג למושג, בזה תבנה החכמה. וריבוי הדעות דווקא הוא המעשיר את החכמה וגורם להרחבתה ולבסוף יובנו הדברים ויוכר שאי אפשר היה לבני השלום, שבנה בלי אותן השפעות הנראות כמנצחות זא"ז והשלום – הוא התאחדות כל ההפכים, אבל צריך שימצאו הפכים, כדי שיהיה מי שיעבוד ומה שיתאחד.

בני החברה הלומדים להקשיב זה לזה בלי שיש בכך צמצום ביכולותיהם להביע את עמדתם בהירות ובלוסייג, לומדים לחיות בשלום. זהו ריבוי השלום. שייפגשו כל הצדדים, שתושמענה כל הדעות ושיתברר שיש מקום לכולם, כל אחד לפי ערכו ועניינו. כך אמת החכמה תתגלה על כל צדדיה וגווינה.

לתלמידי חכמים למיניהם יש אחריות על התנהלות הדיונים. הם, המביעים את דעתם, ימתנו את לשונם, יזהרו בדבריהם ויכבדו את האחרים גם אם אין הם מסכימים עמם. זה שנאמר: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.

התנהלות דומה אמורה להתרחש בבית הספר. לכל אחד בקהילה הבית ספרית יש מקום, והוא רשאי ומוזמן להביע את דעתו, לחלוק על חבריו ולהציע הצעות יצירתיות לפתרון בעיות. דרך זו מאפשרת לפרוש את כל חלקי הנושא הנדון, כשהפסיפס – הם דברי המתדיינים. כך מתקבלת תמונה מלאה ועשירה המעצימה את סך כל חלקיה.

המנהיג-המנהל, ישמור מחד גיסא שהמסגרת לא תפורק, ומאידך גיסא ידאג שדעת היחיד תישמע ולא תיבלע בבליל הקולות האחרים, "ואין לאבד כל כשרון ושלמות", לכל אחד יש למצוא מקום, כדברי הרב קוק. כל אלה יוצרים תפקיד ניהולי-מנהיגותי מן המעלה הראשונה.

יש צורך בעבודה ובהדרכה כדי להבנות תרבות-שיח חדשה הנשענת על האמון באדם, בכבודו ובדעתו. אלה באים לידי ביטוי מעשי בסובלנות, בנכונות לקבל את השונה ולכבד את דעותיו, בהקשבה אקטיבית למגוון הדעות וביכולת להעצים את המורים.

נכונות מנטלית וחשיבה מסדר גבוה היא היכולת למצוא את הרעיון או החוק הפנימי המתאימים לסוגיה. איתור מושגים מרכזיים בנושא הנדון ישמשו יתדות לבניית "האווהל" ויהפכו למארג אחד, צבעוני ומגוון. בזה יתיישרו הדברים ולא יהיו סותרים זה את זה.

זהו החזון של "בית מדרש" שבו מתרחש קרב מוחות לליבון דעות, שסופו שלום ואחוה.

כאנשים החיים בתקופה סוערת ומורכבת שבה המסגרות פרוצות והדעות מוקצנות, גם שיח הבריות נעשה קשה ולעתים אף בוטה. נציגי הציבור הדנים בנושאים מהותיים לא תמיד מגלים אחריות, והוויכוחים ביניהם, בין בעל פה בין בכתב, הופכים לוויכוחי סרק כשכל אחד מבקש להיות "מנצח", להיות "צודק".

על רקע דברים אלה, האמירה התלמודית (ברכות סד ע"א, וארבע פעמים נוספות בתלמוד הבבלי), "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", ראויה לליבון.

האם מטרת האמירה לתאר מציאות אפשרית או שמא יש כאן חזון עתידי? ואולי תכונה זו נלווית לתלמידי חכמים שאחריות הציבור מונחת על כתפיהם והם מבקשים להרבות אהבה ואחוה בין איש לרעהו? או שמא זו תכונת יסוד המאפיינת את המקצוע המרכזי של תלמידי חכמים – לימוד התורה?

הרב קוק צ"ל מציע פתרון לשאלות אלו מתוך תפיסה ייחודית על השלום, על תפקיד הלימוד, ובעיקר על תרבות המחלוקת.

טועים אלה החושבים שהשלום העולמי יבנה על ידי צביון אחד בדעות ועל כן הם רואים את החוקרים בחכמה ובדעת תורה כמרבית מחלוקות. הרי טבעו של המחקר שהוא עוסק בדעות שונות ובגישות מגוונות. הדיון המחקרי מצטיין בהבעת דעות ובסתירתן, בהבאת טיעונים ובדחייתם.

על כך משיב הרב קוק:

כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם, כי דווקא על ידי הערך של ריבוי השלום, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות ויתברר איך לכולם יש מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו ועניינו (עולת ראי"ה, עמ' של-שלא).

בכל מערכת חשיבתית חשוב שתהינה דעות שונות ומחלוקות. ריבוי הדעות מפרה את החשיבה, מעמיק את ההבנה ותורם לליבון ראוי של הסוגיה.

מוסיף על כך הרב קוק: "שרק על ידי קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים וכל הדעות הנראות שונות, דווקא על ידם יראה אור האמת והצדק". הדעת צריכה לבוא ממקורות שונים, והאמת תבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים.

על כן תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, כי במה שהם מרחיבים, מבארים ומבנים דברי חכמה חדשים שיש בהם ריבוי וחילוק עניינים – בזה הם מרבים שלום, שנאמר, "וכל בניך לימודי ה'". גם ההצעות ההפוכות לכאורה והדרכים השונות הם לימודי ה'.

היהדות אינה מעודדת אומרי הן. ידועות ומפורסמות מחלוקות התנאים והאמוראים, הגאונים והפוסקים, ובדורות מאוחרים גם החסידים והמתנגדים.

ריבוי הדעות מעשיר את החכמה וגורם להרחבתה. כך, לבסוף יובנו הדברים כראוי ויוכר שאי אפשר היה לבניין השלום אלא שייבנה על ידי כל אותן השפעות הנראות מתנצחות זו עם זו. ההתנגשות, הוויכוח והבירור בין דעות מנוגדות גורמים לכל טוען להתאמץ יותר, לברר, להסביר את עצמו ולגלות את כל כוחותיו במלוא העצמה. כתוצאה מכך האמת מתגלית מלאה שלמה יותר, כדוגמת המשנה והגמרא שהן יצירה משותפת של בית המדרש, של הרבים. בפרספקטיבה של זמן אפשר לראות גם במחלוקות שבין חסידים למתנגדים את תרומתן לחשיבה היהודית.

גישה הגותית זו יוצרת אתגרים חשובים למנהיגות חברתית ותורנית של קהילה ולמנהיגות חינוכית בבית הספר. מערכת ההלכה היא מין סימפוזיאל אדירה ובה צלילים רבים ושונים. בכך גדולתה ויופייה. מערכת כזו זקוקה בכל דור ודור למנצח, למנהיג דגול בעל השראה וחזון, שיגלה ביצירה

ד"ר עליה קולא

מרצה לתואר שני בניהול וארגון מערכות חינוך

על נקודת מוצא ומשמעות המסע

"אלה מסעי בני ישראל [...] ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה', ואלה מסעיהם למוצאיהם" (במדבר לג א-ב).

רבים מהפרשנים מסבים את תשומת לבנו לשינוי הלשוני: בראשית הפסוק הסדר הוא, "מוצאיהם למסעיהם" ובהמשך הכתוב בהיפוך הסדר, "ואילו מסעיהם למוצאיהם". כל מי שהנושא החינוכי קרוב ללבו עשוי למצוא עניין רב בביאור התמיחה, כפי שמופיע בספר "נר ישראל".

בפירושו מסתמך המחבר על דברי המדרש ומצטט את הכלל המפורסם, "כל מקום שנאמר 'אלה' פסל את הראשונים, 'ואלה' מוסיף על הראשונים".

הוא מבאר כך: על האדם לחתור חתירה תמידית כך שבכל נקודת זמן ובכל מקום, יעבור תהליך תמידי של שינוי והתעלות, להיות בנקודה גבוהה מזו שהיה בה קודם לכן. לצורך כך עליו להפעיל באופן קבע תהליך של ניטור ובקרה עצמית, לדעת אל נכון את תפקידו ואת מטרתו העדכנית בכל עת ובכל אתר באשר הוא שם. תהליך זה טומן בחובו נטילת אחריות וביור עצמי מעמיק לגבי כשלים ושגגות אשר מהווים סטייה מהנתיב.

היינו, אם האדם בבחינת "פסל את הראשונים", מבין אל נכון שמה שהיה נכון לגיל מסוים איננו תקף כעת והוא תובע מעצמו רף רם יותר, אז, "אלה הם מסעי בני ישראל". הוא אכן בשביל ודרך הנכונה.

אולם "ואלה", היינו מי שמוסיף שוב ושוב על הראשונים ללא העדכון המתחייב מהמקום החדש והעידון הנדרש מניסיון החיים, אם הוא איננו מתרומם ומתקדם, אלא "משכפל" שוב ושוב את עברו, אז, "מסעיהם למוצאיהם". המסע איננו מקדם אותו ליעד אלא בסיבוב מעגלי, גם אם

ברדיוס נרחב, אך הוא ימצא את עצמו באופן טרגי לאחר עמל לריק של שנים דורך בדיוק בנקודת המוצא.

אומרים: יש ויהיו שני מחנכים העוסקים בתחום ההוראה והחינוך עשרים שנים. האחד בעל ותק וניסיון חינוכי עשיר שצבר במשך שנות עיסוקו בחינוך. כל כיתה שעברה אצלו לא רק קיבלה ממנו, אלא בבחינת "ומתלמידי יותר מכולם" – גם הוא למד ונטל מהם. כל כיתה, כל שנת לימודים נוספת או מוסד חינוכי חדש שאליו נקלע הותירו בו חותם ועיצבו אותו בקשת מגוונת ועתירה בתובנות חדשות שיישם בנקודת הזמן הבאה. עמיתו לעומת זאת איננו בגדר של "מוסיף על הראשונים", והרי הוא לאחר עשרים שנות חינוך מצויד בניסיון מקצועי מועט של שנה אחת! אותה שנה הוא ממחזר בעקביות שנה אחר שנה בלי לחוות בעצמו תהליך של למידה ובנייה מהמסע המתמשך ובלי להפנים את הנוף האנושי המרתק המתחלף, הכלים המתעדכנים, והסיפוק וההנאה מהמסע האישי.

הקב"ה מנווט את האדם לרגעים ולמחוזות לפי תכנית בנויה ומסודרת. לכל רגע ולכל מחוז יש תפקיד בעיצוב האדם. התהליך של המסע מחרדה לחניה והתגבשות במקהלות, ומרפידים להר סיני, לכל מקום יש תנאים סביבתיים שונים; יש אשר יחנו במקום עיינות מים ושבעים תמרים ויש אשר יחנו בארץ צייה ושממה.

בהיות המסע כלי השואף לתיקון ולשלמות, אין המסע סימטרי; בחלקו יחנו יום או יומיים ויש אשר לא ימוש עמוד הענן גם תקופת שנים, כי לכל מסע וחניה זמן ועת מדודים הנצרכים לאותו מקום.

מי ייתן ומנקודת המוצא שלנו נתמיד ונמלא בתוכן את המסע, מסעי בני ישראל.

מרדכי בארי

סטודנט לתואר שני ביעוץ חינוכי ומנהל קשב אחיה

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

מדבריו לפרשת מטות מסעי

ברוריה מכמן

ספר בראשית הוא הקדמה של תורה. הספרים שמות-ויקרא הם שני חלקים של ענין אחד שלם – עניין עם ישראל: בתחילה יציאת מצרים, אחר כך מתן תורה – כאשר קודם הכלל המופיע בפרשת יתרו בעשרת הדברות, ואחר כך פרטי תורה המופיעים בפרשת משפטים, ובסוף "ושכנתי בתוכם" בפרשת תרומה. [...] ספר במדבר הוא חלק מיוחד שעניינו הליכת ד' איתנו במדבר והנחיית ד' אותנו בדרך. [...] ד' לא עוזב אותנו, הוא מאיר דרכנו גם בבית וגם בדרך. [...]

עכשו אנו מסיימים את ספר במדבר. עיקר התורה הוא הציבור, הציבוריות, כלל ישראל. התורה ניתנה לעם, "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". מוסר התורה הוא מוסר הציבור. התורה אינה דווקא הדרכה ליחידים, אלא לכלל ישראל עד ענייני המלכות. "משנה תורה" לרמב"ם מסתיים בהלכות מלכים. הזוג "שמות-ויקרא" מסתיים במוסר היחיד שבסוף פרשת בחוקותי: "איש כי יפלא נדר..." לכאורה ניגוד! וכן ספר במדבר מסתיים בעניינים פרטיים, בפרשת נדרים ב"מטות". אלא שאחרי הביורורים הכלל-ישראליים, יש מקום להדרכות פרטיות שמצטרפות ונספחות בסוף. הכל הוא תורה מן השמיים. הכלל הגדול הוא תורה מן השמיים. הכלל הגדול משתכלל בפרטי הפרטים. [...]

אנו נפרדים מן המדבר, ולקראת מה? לקראת הכניסה לארץ, לסדר החיים הנורמליים שלנו. כשיצאנו ממצרים, בשליחות האלוהית של משה רבנו, היתה בידינו מסורת מאבותינו מאברהם אבינו: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה [...] ודור רביעי ישוּבו הנה". יש תכנית אלוהית מסודרת מראש מקדם. ישראל ידעו שהם צריכים להכנס לארץ. "וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני..."

אבל הכניסה לארץ אינה כל כך פשוטה [...] יש הכרח להתכונן להתנגשויות מלחמתיות. [...] צריך להבין שכל הפגישות הללו, ובמיוחד ההתנגשות הרוחנית העמוקה והחריפה ביותר עם בלק ובלעם, כולן שייכות לסדר ההכנה לכניסה לארץ. מתוך כל אלה אנחנו הולכים ונגמלים מן המדבר. פרשת "חוקת" אף היא עניינה היטהרות מיוחדת לקראת החיים הבריאים והנורמליים שלנו, לקראת כניסתנו לארץ.

מתוך: שיחות הרב צבי יהודה – במדבר, בעריכת הרב שלמה אבינר, ירושלים תשס"ב, עמ' 391–394.